

KLAIPĖDOS UNIVERSITETE APGINTA DISERTACIJA APIE FORTIFIKACINIUS STATINIUS LIETUVOS IR LATVIJOS PAKRANTĖSE

Dokt. Nerijus ČERNIUS
*Klaipėdos universiteto Baltijos regiono
istorijos ir archeologijos institutas*

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2025.40.10>

2024 m. birželio 8 d. Klaipėdos universitete Titas Tamkvaitis apgynė humanitarinių mokslų srities istorijos ir archeologijos mokslo krypties

daktaro disertaciją „Pakrantės gynybos sistemos Lietuvos ir Latvijos pakrantėse 1939–1945 metais ir jų išsaugojimo problemos“ (moksliniai vadovai – dr. Valdas Rakutis ir dr. Hektoras Vitkus). Doktorantūros studijų metu T. Tamkvaitis ne tik vykdė mokslinius tyrimus, susijusius su fortifikaciniais statiniais Lietuvoje ir Latvijoje, bet ir publikavo straipsnius Vytauto Didžiojo universiteto leidžiamame mokslo leidinyje „Istorija“ (vieną jų kartu su bendraautorais)¹. Platesnę tiriamos temos problemų eksplikaciją autorius pateikė nacionaliniuose seminaruose ir tarptautinėse konferencijose

Lietuvoje ir Estijoje.

T. Tamkvačio parengta ir apginta disertacija įsikomponuoja į Klaipė-

¹ Jokubauskas, V., Ignatavičius, N., Tamkvaitis, T. Žemaitijos–Kuršo karinis gynybinis placdarmas: XX a. pirmosios pusės patirtys. *Istorija*, 2021, t. 121, Nr. 1, p. 94–142; Tamkvaitis, T. Vokietijos Antrojo pasaulinio karo fortifikacinių statinių reikšmė Klaipėdos miesto gynyboje 1944–1945 metais. *Istorija*, 2023, t. 129, Nr. 1, p. 61–94.

dos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institute vykdamus karo istorijos tyrimus². Pažymėtina, kad T. Tamkvaičio atliktas tyrimas yra unikalus tuo, kad fortifikaciniai statiniai Lietuvos ir Latvijos pakrantėse nebuvo tirti, o Lietuvos istorikai beveik nenagrinėja Antrojo pasaulinio karo militaristikos ir šio karo įvykių Lietuvoje.

Disertacijos gynimo metu Istorijos ir archeologijos mokslo krypties gynybos tarybos pirmininkas prof. dr. Vygantas Vareikis pažymėjo, kad disertacijos autoriaus surinkta medžiaga yra vertinga paveldosaugos specialistams ir Klaipėdos savivaldybės tarnautojams, susijusiems su paveldosauga ir teritoriniu planavimu.

Pristatymo metu autorius nurodė tyrimo tikslą – „atskleisti ir įvertinti šiandieniniuose Lietuvos ir Latvijos pajūrio ruožuose 1939–1945 m. egzistavusių Vokietijos ir Sovietų Sąjungos pakrantės gynybos sistemų kūrimo procesą ir šių gynybos kompleksų kaip kontrmobilumo priemonių reikšmę Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu vykusių karinių veiksmų (karybos) kontekste, taip iškeliant, įvertinant ir aktualizuojant šių objektų išsaugojimo svarbą bei reikšmę Lietuvos ir Latvijos karinio paveldo sistemose“³. Disertacijos autorius suformulavo keturis tyrimo uždavinius, kurie koreliuoja su darbo tikslu: „1) atskleisti Baltijos jūros rytiniame regione (Lietuvos ir Latvijos pakrančių miestuose ir rajonuose) 1939–1945 m. laikotarpiu funkcionavusių Vokietijos ir Sovietų Sąjungos gynybinių sistemų kūrimo procesą; 2) įvertinti Vokietijos ir Sovietų Sąjungos fortifikacinių kompleksų reikšmę Lietuvos ir Latvijos pajūrio miestų bei rajonų gynybos sistemose 1941–1945 metais; 3) atskleisti Vakarų Europos valstybių patirtis tarpukario ir Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu fortifikacinių statinių išsaugojimo bei panaudojimo srityje po 1945 metų; 4) išanalizuoti XX a. pirmosios pusės fortifikacinių statinių (ne)įvertinimo atvejus Lietuvoje ir Latvijoje, atskleidžiant šių vertinimų poveikį ir su juo susijusias pasekmes fortifikaciniams objektams ir jų

² Plačiau skaityti: Černius, N. Klaipėdos universitete apginta disertacija apie civilių gyventojų ir Lietuvos kariuomenės sąveiką. *Karo archyvas*, t. 39, 2024, p. 343–348; Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institute studijuojantys doktorantai ir jų rengiamų disertacijų temos, <https://briai.ku.lt/lt/studijos-5/doktorantai-1> (žr. 2024-12-04).

³ Tamkvaitis, T. *Pakrantės gynybos sistemos Lietuvos ir Latvijos pakrantėse 1939–1945 metais ir jų išsaugojimo problemos*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2024, p. 15.

kompleksams⁴.

Autorius pateikė plačią kritinę istoriografijos Lietuvoje ir užsienyje apžvalgą apie tyrimus, susijusius su Baltijos regionu (Lietuva, Latvija) ir tyrimų eiga Vakarų Europoje. Be kitų tyrimo metodų (naratyvinio, diskriptyvinio), darbo autorius pritaikė lauko tyrimų metodą, kurio metu buvo fotografuojami, matuojami, lokalizuojami Lietuvos ir Latvijos pakrantėse buvę 1939–1945 m. pakrantės gynybos kompleksų elementai. T. Tamkvaitis, naudodamasis gausiais Vokietijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Rusijos ir Lietuvos archyvų šaltiniais, taip pat istoriografija, pristatė originalaus tyrimo rezultatus (išvadas).

T. Tamkvaičio tyrimą, vykdytą nuo 2019 metų, vertino disertacijos gynimo taryba (toliau – Taryba), kurią sudarė jos pirmininkas prof. dr. Vygas Vareikis (Klaipėdos universitetas), prof. dr. Marija Drėmaitė (Vilniaus universitetas), prof. dr. Vasilijus Safronovas (Klaipėdos universitetas), prof. dr. Jonas Vaičenonis (Vytauto Didžiojo universitetas) ir prof. dr. Kęstutis Zaleckis (Vilniaus dailės akademija).

Prof. dr. Marija Drėmaitė pažymėjo, kad pirmieji du disertacijos skyriai – „Pakrantės gynybos sistemų kūrimo raida rytiniame Baltijos jūros regione 1939–1941 metais“ ir „Pakrantės gynybos sistemų reikšmė Baltijos jūros rytiniame regione 1941–1945 metais vykusių karinių veiksmų metu“ – solidūs, paremti ilgamečiu autoriaus įdirbiu, įvairių archyvų medžiaga ir kritinėmis istoriografijos įžvalgomis, todėl reikšmingesnių kritinių pastabų dėl jų neturėjo.

M. Drėmaitė aktualizavo trečiojo disertacijos skyriaus „XX a. fortifikacinių kompleksų padėtis bei statusas Europoje po Antrojo pasaulinio karo pabaigos“ svarbą. Tarybos narė pabrėžė, kad ši disertacinio darbo dalis parodo, kaip objektai, netekę pirminės karinės-gynybinės funkcijos ir turintys ginčytiną vertinimą, tampa naujais susidomėjimo ir netgi saugojimo objektais. M. Drėmaitė iškėlė klausimą: kas lėmė Vakarų visuomenės susidomėjimą, dėl kurio Vakarų Europoje sumažėjo neigiamo XX a. fortifikacinių statinių vertinimo mastas ir išaugo šių objektų viduje įrengtų muziejų ir ekspozicijų skaičius, ir kokią įtaką tam turėjo taikos įsitvirtinimas Vakarų Europoje ir Šaltojo karo kontekstas. M. Drėmaitė, apibendrinusi ketvirtą disertacijos skyrių „XX a. pirmosios pu-

⁴ Ten pat, p. 15–16.

poskyrių. Jis nurodė, kad pati tyrimo erdvė yra gana siaura, apsiribojanti tik Lietuvos ir Latvijos objektais. Vienas disertacinio darbo trūkumų, kaip pažymėjo J. Vaičenonis, – kad neaptariamieji estų ir lenkų fortifikaciniai statiniai ir jų panaudojimo karo veiksmų metu tyrėjų darbai, kurių aptarimas galėjo ne tik parodyti atlikto tyrimo unikalumą, bet ir suteikti medžiagos įvairiems palyginimams, svarstymams ir išvargoms. Vertindamas ketvirtąjį darbo skyrių, Tarybos narys pasigedo disertanto ryškesnių išvalgų artilerijos baterijų ir jų kompleksinių elementų apsaugos, išsaugojimo ir pritaikymo visuomenės poreikiams klausimų analizės. Pažymėta, kad tyrimo išvados yra labiau referuojamojo pobūdžio. J. Vaičenonis pateikė du klausimus mokslinei diskusijai inicijuoti: 1) Kalbant apie artilerijos baterijų įrengimo klausimus Latvijoje, ar buvo pasidomėta, kaip vyko žemės paėmimo ir perdavimo procesas 1939 m. pabaigoje – 1940 m. pirmoje pusėje? Ar sulaukta kokių nors visuomenės reakcijų? Kokie egzistavo teisiniai turto perdavimo karinėms reikmėms mechanizmai? 2) Kokia tikimybė, kad Rusijos archyvuose galimai esanti papildoma šaltinių medžiaga gali koreguoti darbe pateiktas išvargas ir apibendrinimus?

Prof. dr. Kęstutis Zaleckis samprotavo, kad dėl karo architektūros tyrimų stokos T. Tamkvaičio parengta disertacija gali būti svarbi klojant pamatus galimiems tolesniems nagrinėjamų karo architektūros objektų tyrimams. Toliau K. Zaleckis aptarė T. Tamkvaičio disertacijos struktūrą ir jos atitiktį numatytiems reikalavimams. Tarybos narys atkreipė dėmesį į tai, kad pirmame disertacijos skyriuje būtų pravartu pristatyti panašių gynybinių sistemų bendrą struktūrą, elementus ir tai būtų palengvinę gausios medžiagos ir nagrinėjamų objektų unikalumo ar tipiškumo suvokimą. Taip pat pažymėjo, kad istorinės schemos, planai ir žemėlapiai yra pateikiami prieduose, o tai savo ruožtu sunkina teksto suvokimą. K. Zaleckis atkreipė dėmesį į tai, kad antrasis disertacijos skyrius yra išsamus, tačiau papildomai parengtos karo veiksmų schemos būtų sudariusios vertingą papildomą informacijos sluoksnį. Aptardamas trečiąjį disertacijos skyrių, Tarybos narys nurodė, kad jame pateikta gausi medžiaga galėjo būti susisteminta ir apibendrinta. K. Zaleckis pagyrė ketvirtajame skyriuje pateiktą autoriaus išvalgą, kad sovietinėje Lietuvoje ir sovietinėje Latvijoje XX a. pirmosios pusės patvariosios fortifikacijos statiniai nebuvo vertinami kaip istorinę ir architektūrinę vertę turintys

objektai. Dėl šios priežasties po nepriklausomybės paskelbimo Lietuvos ir Latvijos paminkloaugos sistemoms perėmus Sovietų Sąjungos laikotarpio paminkloaugos duomenų bazes kartu buvo perimtas ir sovietinis XX a. patvariosios fortifikacijos statinių vertinimo modelis. K. Zaleckis, taip pat kaip ir prieš jį kalbėję Tarybos nariai, pabrėžė, kad tyrimo išvados labiau primena atskirų darbo skyrių apibendrinimus. Galiausiai konstatuota, kad T. Tamkvaičio darbas kloja pamatus tiek paties autoriaus, tiek kitų mokslininkų tolesniems tyrimams.

Po disertacijos autoriaus atsakomosios kalbos dėl Tarybos narių iškeltų problemų ir mokslinės diskusijos bei neilgos pertraukėlės Taryba vienbalsiai nutarė suteikti T. Tamkvaičiui humanitarinių mokslų daktaro (istorijos ir archeologijos srities) vardą.

Įteikta 2024 m. gruodžio 6 d.